

Arşiv Kaynakları Üzerinden Osmanlı Kadın Tarihine Bakmak - Nicole van Os'la Röportaj

Tracing Ottoman Women's History in the Archives - An Interview with Nicole van Os

Uzun yıllardır, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadın yaşamları ve özellikle Osmanlı'daki kadın örgütlenmeleri üzerinde çalışan Nicole van Os'la kadın tarihinin kaynakları ve araştırma süreci hakkında, kadın tarihi alanında öncü çalışmalarıyla tanınan akademisyen (İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi), feminist tarihçi Serpil Çakır tarafından yapılan yazılı röportaj.

This written interview was conducted by academic (Istanbul University Faculty of Political Sciences) and renowned feminist historian Serpil Çakır with Nicole van Os, whose research has long been focused on women's lives and, in particular, women's organizations in the Ottoman Empire. The conversation centers on the sources and research journey of Nicole van Os within the broader context of women's history.

Çeviri / Translated by Selvi Başak Öztürk

"Nasıl ki her zaman bir belgenin yazarının ya da bir eserin üreticisinin kim olduğunu, hangi kitleye seslenmek istediğini ve neyi aktarmayı amaçladığını sorgulamanız gerekiyorsa, aynı şey arşivler için de geçerlidir. (...) Erişebildiğiniz belgeler size bütünü gösteriyor mu, yoksa kasıtlı ya da kasıtsız olarak erişime kapalı bırakılan ya da göz ardı edilen başka malzemeler de var mı?"

"Just as you should always ask yourself who the author of a document or the maker of an artifact is, what audience they want to address and what they want to convey, this also goes for archives. (...) Does what you have access to show the complete picture or is there more, willingly or not willingly not accessible or even dismissed material?"

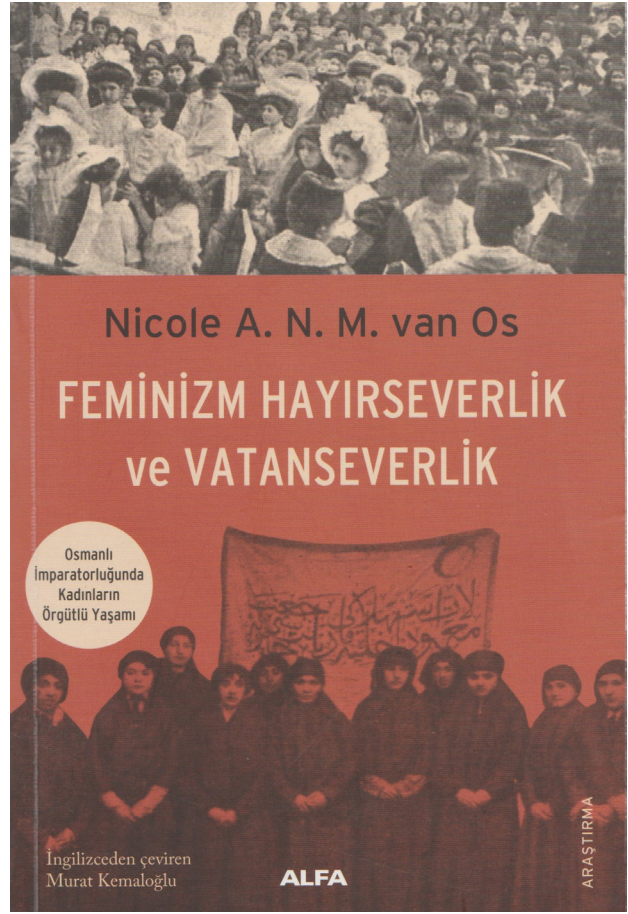
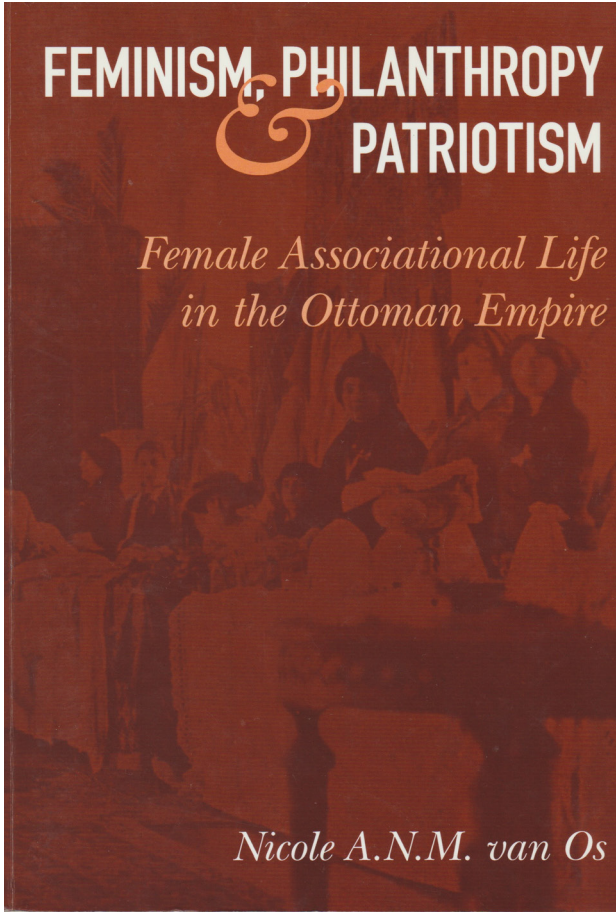
Smith College, Northampton, Massachusetts. Fotoğraf: Wikimedia Commons
Smith College, Northampton, Massachusetts, USA. Source: Wikimedia Commons

Nicole, sanırım seninle tanışıklığımız 1988 yılında, İstanbul'a ilk geldiğinde Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde¹ karşılaştığımız güne kadar uzanıyor. Yani 37 sene kadar öncesine... Hakkı Tarık Us Kütüphanesi² özellikle yaz aylarında araştırmacıların birbirleriyle tanıştığı ve birbirlerinden haberdar olduğu bir mekândı aynı zamanda. O yıllarda Kütüphane'de Osmanlı dönemi kadın dergileri üzerinde araştırma yapan birkaç araştırmacıydık. Sen de iyi hatırlarsın Emel Aşa İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde, Elizabeth Frierson ise Princeton Üniversitesi'nde tarih bölümünde doktora yapıyorlardı. Ben de İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yaptığım doktora tezinde Osmanlı kadın hareketinin izlerini araştırıyordum. 1919 yılında, Osmanlı kadınları üzerine doktora tez çalışması yapan Alman araştırmacı Charlotte Lorenz'in açtığı yolun izinden gidenlerdendik. Onun *Die Frauenfrage im Osmanischen Reich mit besonderer Berücksichtigung der arbeitenden Klasse* (Osmanlı İmparatorluğunda Kadın Sorunu) isimli çalışması bildiğim kadarıyla bu alandaki ilk doktora tezidir. Özellikle seyahatlerin notlarını, Alman konsolosluk ve sanayi raporlarını kullandığı bu çalışmada, Osmanlı'da kadın işçileri, onların tarım, el sanatları, tekstil üreticiliği, ipek doku-macılığı ve hayvancılık alanlarında topluma önemli katkıları konu eder.³ Doktora çalışmalarımızı yürüttüğümüz dönemde, sen de tezine ön araştırma yapmak üzere İstanbul'a gelmiştin. Bir daha da ne bu kentten ne de Osmanlı kadınlarına dair araştırma yapmaktan kopabil-din. Hatta, uzunca bir süre İstanbul'daki üniversitelerde de hocalık yaptın. Titiz bir çalışmayla ve zengin kaynaklarla Osmanlı dönemindeki kadın derneklerini ele aldığın *Feminizm, Hayırseverlik ve Vatanseverlik*⁴ başlıklı doktora tez çalışman 2023'te bizlerle buluştu. Bu kitap, tamamlanması 2013'e uzanan doktora tezinin Türkçe basımı sanırım.

Nicole, I believe our acquaintance goes back to 1988, to the day we met at the Hakkı Tarık Us Library¹ when you first came to Istanbul — so about 37 years ago. The Hakkı Tarık Us Library² was also a place where researchers, especially during the summer months, met each other and kept each other informed. Back then, there were only a few researchers at the library working on Ottoman-period women's magazines. You probably remember them well: Emel Aşa, who was doing her PhD at Istanbul University's Faculty of Letters, and Elizabeth Frierson, who was pursuing her doctorate in history at Princeton University. As for me, in my doctoral thesis at Istanbul University's Faculty of Political Sciences, I was tracing the Ottoman women's movement. We were among those who followed the path opened by the German researcher Charlotte Lorenz, who completed a doctoral thesis on Ottoman women in 1919. To my knowledge, her work *Women's Issues in the Ottoman Empire*, which focuses on women workers in the Ottoman Empire and their significant contributions to society in agriculture, handicrafts, textile production, silk weaving, and animal husbandry—particularly drawing on travelers' accounts, German consulate, and industrial reports—is the first doctoral thesis in this field. While we were pursuing our doctoral studies, you also came to Istanbul to conduct preliminary research for your thesis. Since then, you have never separated yourself from this city or from research on Ottoman women. In fact, you taught at universities in Istanbul for quite some time. Your doctoral thesis, *Feminism, Philanthropy, and Patriotism*, which thoroughly and richly addresses women's associations in the Ottoman period, was published in 2023. I believe this book is the Turkish edition of your doctoral thesis, which was completed in 2013.

1. 1990'da, Beyazıt Camisi Külliyesi'nde olan, iki defa şeyhülislâmlık makamına getirilen Veliyyüddin Efendi'nin eserlerinin vakfedilmesi hasebiyle 1768'de Beyazıt Camisi'nin sağ tarafına bitişik olarak yaptırılan bina, 1965 yılından itibaren, gazetecilik, yazarlık ve milletvekilliği yapan bu arada kendini Osmanlı-Türk gazete ve dergilerini toplamayı ve bunları herkesin kullanıma açmayı adayan, bu amaçla bir de vakıf kuran Hakkı Tarık Us'un (1889-1956) adını alarak bu eşsiz koleksiyona ev sahipliği yaptı. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Hakkı_Tarık_Us.
2. Kütüphane 2003'ten beri kapalı, ancak sahip olduğu kitaplar ve zengin koleksiyonu Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde korunuyor. Eserlerin dijital haline ise, ilk girişimlerine tanık olduğum ve Japonlar tarafından başlatılan ve tamamlanan bir proje sayesinde, bugün Tokyo Üniversitesi'nin ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin dijital arşivlerinden erişmek mümkün. Bkz. <https://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/>
3. Charlotte Lorenz, *Die Frauenfrage im Osmanischen Reich mit besonderer Berücksichtigung der arbeitenden Klasse* (Doktora tezi, Friedrich-Wilhelms-Universität, Berlin, 1919.)
4. Nicole A. N. M. van Os, *Feminizm Hayırseverlik ve Vatanseverlik- Osmanlı İmparatorluğunda Kadınların Örgütlü Yaşamı*, çev. Murat Kemaloğlu (Alfa Yayınları: İstanbul, 2023.)

1. In 1990, the building located within the Beyazıt Mosque and its complex, which had been constructed in 1768 adjacent to the right side of the Beyazıt Mosque upon the endowment of the works of Veliyyüddin Efendi—who twice held the office of Sheikh al-Islam—became home to this unique collection. Since 1965, it has borne the name of Hakkı Tarık Us (1889–1956), a journalist, writer, and member of parliament, who dedicated himself to collecting Ottoman-Turkish newspapers and journals and making them accessible to all, and who also established a foundation for this purpose. See https://tr.wikipedia.org/wiki/Hakkı_Tarık_Us.
2. Since 2003, the Hakkı Tarık Us Library has been closed; however, its books and rich collection are preserved at the Beyazıt State Library. Thanks to a project initiated and completed by the Japanese—whose first steps I witnessed—it is now possible to access the digital versions of these works through the digital archives of Tokyo University and the Beyazıt State Library. See <https://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/>

Nicole van Os'un *Feminism, Philanthropy, Patriotism* (2013) ve Alfa Yayınları'ndan çıkan çevirisi *Feminizm, Hayırseverlik ve Vatanseverlik* (2023) kitapları
The books of Nicole van Os, *Feminism, Philanthropy, Patriotism* (2013) and its Turkish translation *Feminizm, Hayırseverlik ve Vatanseverlik* (Alfa, 2023).

Bu uzun girizgâhtan sonra asıl soruma geçeyim: Seni Osmanlı kadın tarihiyle ve özellikle Osmanlı dönemi kadın örgütleriyle ilgilenmeye yönelten neydi? Hangi eğitimleri tamamlayarak ve nasıl bu konuya yöneldin?

Çocukken her zaman tarihe, ama aynı zamanda başkalarının hayatlarına ve onların hikâyelerine büyük bir ilgi duyardım. Farklı zamanlarda ve mekânlarda geçen kitapları okumayı çok sevdim. Bu nedenle, liseyi (gymnasium) bitirdikten sonra Nijmegen Üniversitesi'nde Antropoloji okumaya başlamam kimse için sürpriz olmadı. Farklı kültürel geçmişlerden insanlara olan ilgim, beni Türk göçmenler ve mültecilerle gönüllü olarak çalışmaya yöneltti; onlara Hollandaca öğretiyor, Hollanda bürokrasisinde karşılaştıkları konularda yardımcı oluyordum. Bu süreç doğal olarak beni Türkçe öğrenmeye yöneltti; Nijmegen Üniversitesi'nde, Ortadoğu Çalışmaları Bölümü'nde Türkçe dersleri veriliyordu. Bu bölümde verilen diğer derslerin de ilginç olduğunu fark ettim ve Antropoloji ile Ortadoğu Çalışmaları'nı birlikte yürütmeye karar verdim. Bu sırada, 1985 yılında disiplinlerarası

After this long introduction, let me get to my main question: What led you to become interested in Ottoman women's history, and especially in Ottoman-period women's organizations? What kind of education did you complete, and how did you come to focus on this topic?

As a child, I always had a keen interest in history, but also in other peoples' lives and their histories. I loved to read books situated in other times and places. After finishing high school (gymnasium), it was no surprise that I started studying Anthropology at Nijmegen University. My interest in people with a different cultural background led me to work as a volunteer with Turkish migrants and refugees teaching them the Dutch language, helping them with Dutch bureaucracy etc. From this followed the logical step to learn Turkish which was taught at the Middle Eastern Studies Department at Nijmegen University. I found that other courses taught at that department were interesting as well and decided to combine Anthropology with Middle East-

Kadın Çalışmaları Merkezi'nin kurulduğu Nijmegen Üniversitesi'nde oldukça önem verilen toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları alanına da ilgi duymaya başlamıştım.

Ortadoğu tarihi üzerine dersler alırken, kısa bir süre sonra kadınlardan neredeyse hiç bahsedilmediğini fark ettim. Bu durum bende merak uyandırdı: Gerçekten de Ortadoğu tarihinde hiç kadın yok muydu? Dersi veren hocaya, çoğunlukla erkeklerin tarihine odaklanan sına-va girmek yerine Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınlar üzerine bir makale yazıp yazamayacağımı sordum. Sonuç olarak, büyük ölçüde sınırlı ikincil kaynaklara dayanan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınlar" başlıklı 15 sayfalık bir makale ortaya çıktı. Bu süreçte ilgim daha da arttı ve bu alandaki araştırmamı sürdürmeye ve yüksek lisans tezimi "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınlar, 1838-1938" üzerine yazmaya karar verdim.

Yüksek lisans derecemi aldıktan sonra, bu konuyu daha derinlemesine incelemem için teşvik edildim. Hollanda Araştırma Konseyi'nden -TÜBİTAK benzeri bir kurum- ve Türk hükümetinden aldığım burslarla, 1987-1988 yıllarında dokuz ay boyunca İstanbul'da kalıp Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınlar konusuna dair doktora düzeyinde bir araştırmaya yetecek kaynak olup olmadığını anlamak üzere ön araştırma yapma imkânı buldum. Bundan nasıl şüphe duymuşum ki!!!

Bu ön araştırmanın sonucunda, aynı kuruma -Hollanda Araştırma Konseyi'ne- kapsamlı bir araştırma önerisi sundum. Olumlu karşılanmasının ardından, Eylül 1990'da doktora çalışmaya başladım. Başlangıçta projem oldukça geniş kapsamlıydı: "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Kadınlar, 1908-1938." Ancak daha sonra, aşağıda da açıkladığım gibi, bu çerçeve daraltılarak "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınlar, 1908-1918" başlığına indirgenmiş oldu.

Doktora süreci beş yıl içinde tamamlanması gerekirken, çeşitli nedenlerden ötürü 2013 yılına kadar uzadı ve tezimi ancak o zaman Leiden Üniversitesi'nde savunabildim. Hayat bazen kendi akışında ilerliyor! Koç Üniversitesi'nde ders vermek, Bilgi ve Leiden üniversiteleri arasında ortak yürütülen Avrupa Birliği Çalışmaları yüksek lisans programının kuruluşunda yer almak, aile hayatı, Hollanda'ya geri taşınmak ve Leiden Üniversitesi'nde öğrenci danışmanı olarak çalışmak... Tüm bunlar doktora tezine dönmek için birer bahane oldu. Yine de, daha önce topladığım materyallerden yararlanarak makaleler yayımlamaya devam ettim.

Doktora tezimi tamamlama isteği ve içimdeki dürtü zihnimin bir köşesini sürekli kemirip duruyordu. Bu nedenle 2009 yılında, önceki danışmanlarımdan Erik-Jan Zürcher'e yeniden danışmanım olmayı isteyip

ern Studies. Meanwhile I had developed an interest in gender and women's studies which were very strong at Nijmegen University where an interdisciplinary Center for Women's Studies was opened in 1985.

While taking courses on Middle Eastern history, I quickly realized that there was hardly any mention of women. This raised my curiosity; were there no women in Middle Eastern history? I asked the professor teaching the course if I could write a paper on women in the Ottoman Empire, rather than taking an exam (on mainly men's history). The result was a paper of 15 pages on "Women in the Ottoman Empire" largely based on scarce secondary sources. My interest was piqued and I decided to continue my venture and to write my MA thesis on "Women in the Ottoman Empire, 1838 – 1938."

After getting my MA degree, I was encouraged to explore this topic further. With a grant from the Dutch Research Council, a kind of TÜBİTAK, and a grant from the Turkish government I was able to spend nine months in Istanbul in 1987 – 1988 to do a preliminary research to see if there were sufficient sources to warrant a PhD research on the topic of women in the Ottoman Empire. How could I ever have doubted that!!!

This preliminary research resulted in a full-fledged research proposal submitted to the same Dutch Research Council. After a positive decision, I started my PhD research in September 1990. Initially my project was very broadly defined: "Women in the late Ottoman Empire and Early Turkish Republic 1908 – 1938." Later on, as I explain below, this was narrowed down to "Women in the late Ottoman Empire 1908 – 1918."

Although the PhD trajectory should have been finished in five years, it would last until 2013 before I defended my thesis at Leiden University, due to a variety of circumstances. Sometimes life just happens! Teaching at Koç University, initiating a co-taught European Union Studies master programme of Bilgi and Leiden Universities, family life, moving back to the Netherlands, and working at Leiden University as a student advisor all formed excuses to not return to the PhD thesis. I did, however, continue to publish articles based on the materials I had gathered earlier.

The urge and wish to finish the project kept gnawing in the back of my head, though. So, in 2009, I decided to ask one of my previous supervisors, Erik-Jan Zürcher, if he would be interested in supervising me again. He was. Although the idea was to basically use my previously published articles and write a new introduction and conclusion and some connecting texts, I ended up doing quite a lot of extra research, thoroughly rewriting the articles and adding new chapters hereby

istemeyeceğini sordum. İlgilendiğini söyledi. Başlangıçta planım, daha önce yayımladığım makaleleri kullanmak, yeni bir giriş ve sonuç bölümü ile bazı bağlantı metinleri yazmaktı. Ancak süreç içinde epey ek araştırma yaptım; makaleleri baştan sona yeniden kaleme aldım ve kadın örgütlenmelerini bir tür karşı-kamusal alan olarak ele alan yeni bölümler ekledim.

Son yıllarda konuyu yeniden genişlettim. Osmanlı kadın örgütlerinin izini sürerken ağırlıklı olarak Osmanlıca ve Türkçe kaynaklara başvurmıştım. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan diğer etnik-dini topluluklara mensup kadınların örgütsel yaşamına dair önemli bir boşluk yaratmıştı. Şu an yürüttüğüm araştırmada bu grupları özellikle dahil ediyorum. Ayrıca, bu yönelimin bir sonucu olarak çalıştığım dönem aralığı da genişledi; araştırmam artık 19. yüzyılın ortalarından başlayarak erken Cumhuriyet yıllarına kadar uzanıyor.

Doktora tez araştırmanın bulgularından bahsedecek olursak, Osmanlı kadınlarıyla ilgili neler buldunuz? Hangi kaynaklardan ve belge türlerinden yararlandınız, ulaştığınız belgeler üzerinde nasıl bir okuma yaptınız?

Tarih çalışmak istiyorsanız gidilecek en mantıklı yer "arşivler"dir. İstanbul'da bu, Osmanlı Arşivi'ne gitmek anlamına geliyordu; arşiv o dönemde Sultanahmet'teydi. İlk kez oraya gittiğimde neyle karşılaşacağım hakkında hiçbir fikrim yoktu. Nitekim kitabımın/tezimin giriş bölümünde de belirttiğim gibi, oraya ilk gittiğimde tanınmış bir Osmanlı tarihçisi bana gerçekten orada ne yaptığımı sordu; çünkü ona göre "Osmanlı arşivlerinde kadınlar yoktu." Bu durum beni kataloglarda araştırma yapmaktan alıkoymadı. Bu röportajı okuyacak genç okurlar bilmeli ki o dönemde, yani 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında çevrimiçi kataloglarda terim araması yapmak mümkün değildi. "Kataloglar" en iyi ihtimalle arşiv belgelerinin Latin harfleriyle daktilo edilmiş listelerinden ve dizinlerinden oluşuyordu; çoğu durumda ise el yazısı Osmanlıca versiyonlarıyla karşılaşıyordunuz.

Daha önce de belirttiğim gibi araştırma konum oldukça geniş tanımlandığı için, kadınlarla az çok ilgili olabilecek sözcükleri aramaya koyuldum. Ve beklentimden şanıyordum yukarıda sözünü ettiğim Osmanlı tarihçisinin de beklentisinden- çok daha fazlasını buldum. Zor durumlarını anlatmak için kadınlar tarafından yetkililere yazılmış sayısız dilekçeden, Hilal-i Ahmer madalyasıyla ödüllendirilen kadınların isim listelerine; fuhuşun (ve denetiminin) konu edildiği belgelerden, kadınların uygun ve ölçülü giyinmemesi üzerine yapılan tartışmalarla ilgili belgelere kadar pek çok farklı belgeye ve daha fazlasına ulaştım.

Daha en başından, araştırma sürecimin bir bölümünü gazete ve dergileri incelemeye ayırmaya karar

focusing on women's organizations as a form of counter-public space.

More recently, I have expanded the topic again. While pursuing the traces of Ottoman women's organizations I used mainly Ottoman Turkish and Turkish sources. This resulted in an unwarranted lack of insight into the organizational life of women of other ethno-religious communities living in the Ottoman Empire. In my present research, I am explicitly including these. Moreover, the time period has been expanded due to this shift as well, starting from the mid-1800s my research now stretches well into the early republican times.

Talking about the findings of your doctoral thesis research, what did you discover about Ottoman women? What kinds of sources and types of documents did you use, and how did you approach reading and interpreting these documents?

Well, if you want to study history, the most logical place to go to are "the archives." In Istanbul this meant that I went to the Ottoman Archives which were still in Sultan Ahmet. When I first went there, I had no idea what I would find. And, as I also pointed out in the introduction to my book/thesis, when I went there first, one of the prominent Turkish Ottoman historians actually asked me what I was doing there, because, "there were no women in the Ottoman archives." This did not keep me from digging in the catalogues. The younger readers of this interview should realize that at that time, that is late 1980s, early 1990s, there was no online catalogue where you could search for a term. The "catalogues" consisted of latinized, typescript lists and indices of archived documents, if you were lucky, but handwritten Ottoman versions of it in the most cases.

As my topic was quite broadly defined as I mentioned above, I simply went about looking for words more or less related to women. And I found much more than I, or the Ottoman historian referred to above, expected. From the many petitions written by women to the authorities about their precarious situations to the lists of names of women decorated with a medal of, for example, the Red Crescent. From documents on (the regulation of) prostitution to discussions on (the lack of) proper and modest dressing by women. And much more.

Still, I had decided earlier to also devote a part of my research time to also look into newspapers and periodicals. We knew of the existence of quite some women's periodicals of the period; we also knew that women like Halide Edib wrote for newspapers. And, although historians should not (exclusively) use newspapers and periodicals as sources, they proved extremely rich on materials regarding women. So rich that I decided to

vermiştim. O döneme ait epeyce kadın dergisinin varlığından haberdardık; ayrıca Halide Edib gibi kadınların gazetelerde yazdıklarını da biliyorduk. Her ne kadar tarihçilerin tek başına gazete ve dergileri kullanmaması gerektiği kabul edilse de, bu yayınlar kadınlarla ilgili son derece zengin bir kaynak oluştuyordu. Öylesine zengindi ki, araştırma konumu bu nedenle 1908-1938 yerine 1908-1918 yıllarıyla sınırlamaya karar verdim.

Zamanla araştırmam daha da spesifik bir hal aldı. Kadınlar ve (milli) ekonomi ile kadınlar ve savaş üzerine makaleler yazarken kadınların yalnızca bireysel olarak değil, çoğu zaman örgütlü biçimlerde de topluma nasıl katkı sundukları giderek daha çok dikkatimi çekmeye başladı. Böylece kadınların örgütlü faaliyetlerini, araştırmamın odağına yerleştirmeye karar verdim. İlginçtir ki, Osmanlı Arşivi'nde bu konuyla ilgili 1908-1918 dönemine ait neredeyse hiç belge bulunmuyordu. Bunun nedeni idari bir durumdu: Örgütler merkezi otoriteden ziyade vilayetlerin yetki alanına giriyordu. Dolayısıyla Osmanlı Arşivi'nde kadın örgütlenmelerine ilişkin belgeler oldukça sınırlıdır. Yalnızca yerel makamlar kadın örgütlerinin faaliyetleriyle ilgili bir konuda merkeze danışma ihtiyacı duyduklarında merkezi otoritelerden görüş talep edilirdi. Bu tür belgeler bu şekilde arşivlere girmiştir. Ya da örneğin, merkezi otoritenin doğrudan bir örgütün faaliyetlerine dahil olduğu durumlarda. Geç Osmanlı döneminde faaliyet gösteren çok sayıdaki kadın örgütü için tüzükler, (mali) yıllık raporlar, toplantı tutanakları, üye listeleri gibi belgeler ne yazık ki mevcut değil. Söylentilere göre bu tür belgeler acaba vilayet/valilik arşivlerinde bulunabilir mi? Bunu araştırmak kuşkusuz çok değerli olur.

Kişi özel arşivlerine gelince; bildiğim kadarıyla günümüze ulaşanların hiçbiri 1908-1918 dönemindeki kadın örgütlerine ilişkin kapsamlı belgeler içermiyor. Bazılarında bir fotoğraf, bir etkinlik davetiyesi ya da bir örgütle ilgili efemera bulunabiliyor. Benim de, örneğin bir kadın örgütüne yapılan bağışların makbuzlarını ya da bir etkinlik davetiyesini satın alma fırsatım oldu.

Kurumsal, yani örgütsel arşivler 19. yüzyıl sonlarından bu yana faaliyetlerini sürdüren bazı Rum-Osmanlı ve Ermeni kuruluşları için halen mevcut. Bu toplulukların kadın örgütlerine ilişkin diğer belgeler İstanbul'daki Yunanistan Başkonsolosluğu bünyesindeki Sismanoglio Megaro ya da Atina'daki Küçük Asya Araştırmaları Merkezi gibi Türkiye'deki ve yurtdışındaki belirli arşiv ve kütüphanelerde bulunabilir.

Osmanlı Müslüman kadın örgütleri için durum böyle olmadığından başka kaynaklara yönelmek zorunda kaldım. Bu noktada, dönemin Osmanlıca gazeteleri ve dergileri inanılmaz derecede zengin bir kaynak sundu. Kadın örgütleri faaliyetlerini çeşitli mecralarda duyuruyor,

limit the topic of my research to a shorter period, 1908 – 1918 instead of 1908 – 1938.

Gradually, the research became more specific. While working on articles on women and the (national) economy and on women and war, my attention was increasingly drawn to the way women contributed not only as individuals, but often also in an organized way. Thus, I decided to make women's organized activities the focus of my research. Interestingly enough, the Ottoman Archives hardly had any materials on this topic for the period 1908 – 1918. The reason for that was an administrative one: organizations fell under the jurisdiction of the province (vilayet) rather than the central authorities. In the Ottoman Archives, therefore, there are only limited documents pertaining to women's organizations. Only if local authorities had questions about the (activities of) women's organizations, the central authorities would be asked for advice. Thus, we can find these kinds of documents back in the archives. Or if, for example, the central authorities themselves were involved in the organization. Documents such as statutes, (financial) year reports, minutes of meetings, membership lists, etc. are all lacking for most of the many, many women's organizations which existed during the late Ottoman period. Are they perhaps available at the archives of the vilayet/valilik as rumors have it? It would be worthwhile to explore this.

As for archives of private persons, to my knowledge none of those surviving contain major materials on women's organizations of the period 1908 – 1918. Some contain a photograph, an invitation to an activity, an ephemera related to an organization. I myself, for example, have been able to buy some receipts of donations by women to a women's organization, or an invitation to an activity.

Institutional, i.e., organizational archives exist for some Greek-Ottoman and Armenian organizations which have been active since the late nineteenth century. Other documents on the women's organizations of these communities can be found at specific archives and libraries in Turkey and abroad such as Sismanoglio Megaro, the Consulate General of Greece, in Istanbul and the Centre for Asia Minor Studies in Athens.

As this was not the case for Ottoman Muslim women's organizations, I had to turn to other sources. And for this, the Ottoman Turkish newspapers and periodicals of the period proved to be incredibly rich. Women's organizations advertised their activities in multiple places, articles were written about them and by them. Women's periodicals proved especially to be rich sources of information as they were often used as bulletins.

Interestingly enough memoirs and (auto) biographies hardly contain any reliable information on the activi-

hem onlar hakkında hem de kendi kalemlerinden makaleler yayımlanıyordu. Kadın dergileri, çoğu zaman bülten işlevi gördüklerinden özellikle zengin bilgi kaynakları olarak öne çıkıyordu.

İlginç bir şekilde, anılar ve (oto)biyografiler, geç Osmanlı dönemi kadın örgütlerinin faaliyetlerine dair pek az güvenilir bilgi içerir. Döneme ait eşzamanlı anılar neredeyse yok denecek kadar azdır; daha sonra kaleme alınanlar ise güvenilirlik bakımından sorunludur. Büyükkannelerinin ya da annelerinin faaliyetlerini anlatan (kadın) yazarların anlatımları genellikle muğlaktır ve onların yaptıklarını çok genel ifadelerle aktarırlar.

Benim için en büyük hayal kırıklığı ise misyoner kadınların mektupları oldu. Mt. Holyoke'de ve Smith College'da çalışırken, bu yazışmalarda Osmanlı kadınlarına dair bilgiler bulmayı ummuştum. Ancak bu beklentim karşılık bulmadı. Mektuplar neredeyse tamamen kendi küçük misyoner toplulukları üzerinedir: Doğumlar, ölümler, hastalıklar, evlilikler, taşınmalar, vb. Osmanlı kadınlarına ise çok nadiren değinilmisti; genellikle de kızlar için açılan bir İncil sınıfının mevcudu ya da (Ermeni ya da Rum-Osmanlı) bir hizmetçi ya da sütanneye dair kısa bir not şeklinde.

Osmanlı kadın tarihi alanında çalışmak isteyen araştırmacılar için birincil kaynaklara ulaşmak büyük önem taşıyor. Çoğunlukla erkekler tarafından üretilmiş belgelerle çalışırken, kadınların izini sürmek için hangi yöntemleri kullandınız?

İlginçtir ki, büyük ölçüde kadınlar tarafından üretilmiş kaynaklarla çalışma imkânı buldum: Kadın dergilerinde ve gazetelerde yayımladıkları yazılarla, bazı örgütlerin çıkardığı sınırlı sayıdaki (diğer) yayınlar. Bu kaynaklar örgütlerin faaliyetleriyle ilgili oldukça kapsamlı bilgi sağladı. Diğer bazı kaynaklarsa kadınların kamusal alanda artan görünürlüğüne toplumun nasıl tepki verdiğine dair farklı bir bakış açısı sundu. Nitekim, Aralık 1909'da Selanik'te Osmanlı Müslüman kadınları tarafından kurulan ilk kadın örgütlerinden biri olan Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti (Vatanın Yükselişi İçin Osmanlı Hanımlar Cemiyeti) dış ilişkilerle ilgilenmek üzere erkeklerden oluşan bir yönetim kurulu kabul etmek zorunda bırakılmıştı; zira kadınların akraba olmayan erkeklerle temas kurmaları uygun görülüyordu. Tamamı erkeklerden oluşan bir devlet otoritesi tarafından alınan bu tür bir karar erken dönem kadın aktivistlerin karşılaştıkları zorluklar hakkında bize önemli ipuçları verir. Ancak kaynaklar, erkeklerden oluşan bu yönetim kurulunun nasıl çalıştığına dair herhangi bir şey söylemiyor. Gerçekten aktif bir kurul olarak mı görev yaptılar, yoksa bu sadece bir formaliteden mi ibaretti?

Receipt from the Donanma İlane Commission in Üsküp (Skopje, Macedonia), dated January 1910. The donation was made by the daughter of the Vali (governor). Private collection of Nicole van Os.

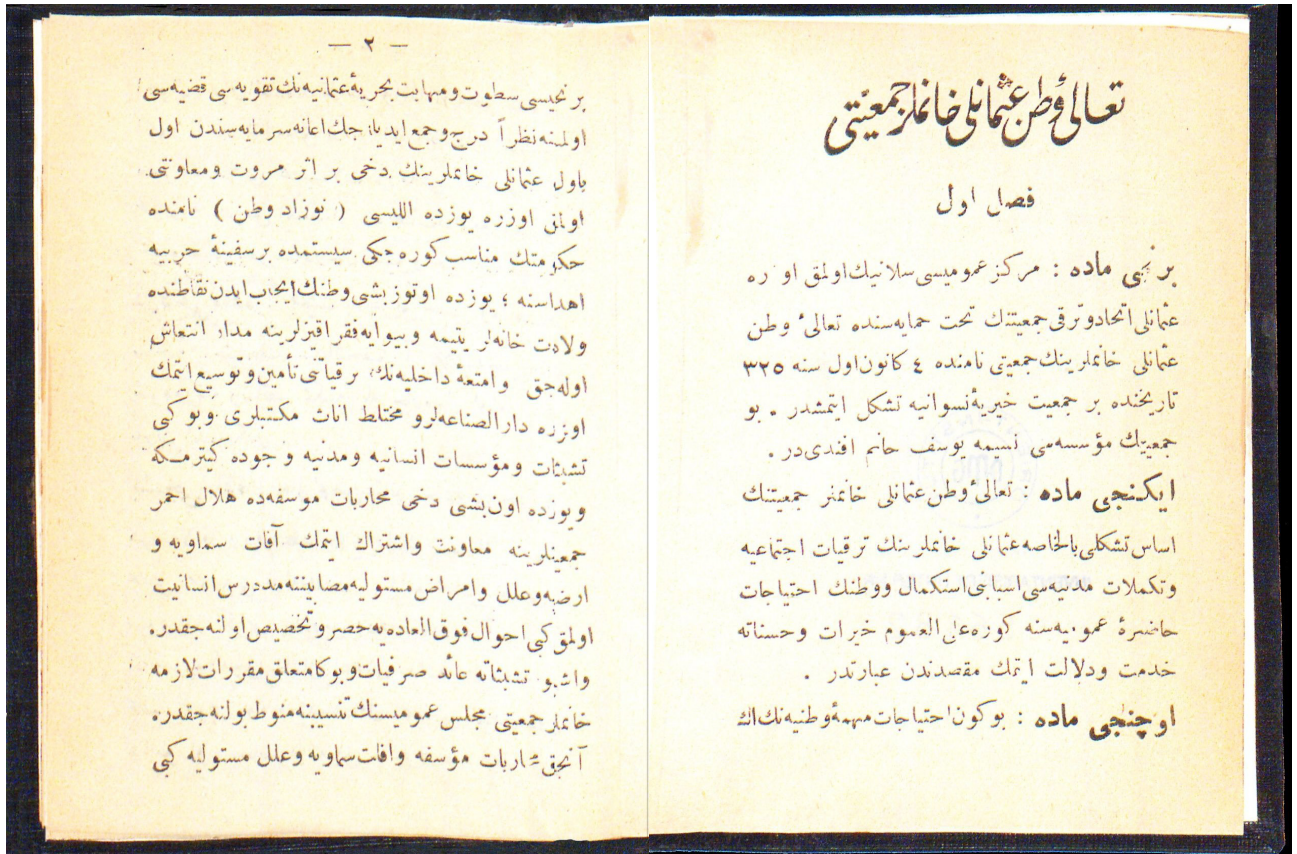
Makedonya Üsküp'teki Donanma İlane Komisyonu'na ait Ocak 1910 tarihli bağış makbuzu. Bağış, Vali'nin kızı tarafından yapılmış, Nicole van Os Özel Koleksiyonu.

ties of late Ottoman women's organizations. There are hardly any contemporaneous memoirs and those written at a later date proved to be unreliable. The (female) authors who wrote about the activities of their (grand) mothers often remain very vague and describe what they did in very general terms.

The biggest disappointment were the letters by missionary women. While working at Mt Holyoke and Smith College (see below), I had hoped to find information on Ottoman women in their correspondence. This was not the case, however. They almost exclusively wrote about their own little community of missionaries: births, deaths, illnesses, marriages, moves, etc. Only very rarely a reference was made to Ottoman women, generally just a remark on the size of a bible class for girls or something on a(n Armenian or Greek-Ottoman) housekeeper or wetnurse.

For researchers who want to work in the field of Ottoman women's history, accessing primary sources is of great importance. While most documents were produced by men, what methods did you use to trace the experiences and lives of women?

Interestingly enough, I have been largely able to work with sources produced by women: their publications in women's periodicals and newspapers, the limited number of (other) publications by some of the organizations. They provided ample information about the activities of the organizations. Other sources provided an insight into

Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin Nizamnamesi (Tüzük metni), 1909. Kaynak: OpenData Uni Halle, <http://dx.doi.org/10.25673/100754>. Statute (Nizamname) of the Teali-i Vatan Ottoman Women's Society, 1909. Source: OpenData Uni Halle, <http://dx.doi.org/10.25673/100754>.

Arşivde çalışmak çoğu zaman bir arkeolojik kazıya benzetilir; sabır, detaylı okuma ve yıllara yayılan bir araştırma süreci gerektirir. Bu süreci nasıl tanımlarsın? Arşivle ilişkin nasıl geliştirdi? Hiç ummadığın yerden bir şeyler çıkabiliyor. Ne gibi beklentilerin vardı ve bu beklentilerin karşılandı mı?

Osmanlı Arşivi'ndeki serüvenim aslında nispeten kısa sürdü. Orada birkaç ay boyunca, günde birkaç saat çalıştım; fakat bir noktada, o dönemde ulaşılabilir olan belgelerin az çok tamamını topladığımı fark ettim. Yine de o birkaç ay içinde, yukarıda bahsi geçen mesleğin beklentisinin aksine, kadınlara dair belirli konularla ilgili ilginç ve nispeten kapsamlı bazı dosyaları ortaya çıkarmayı başardım. Bu belgeleri ilk kez inceleyenlerden biri olarak, bulgularımı yayımlama imkânı da buldum. Örneğin, Bursa'daki ipek işçisi kadınların grevlerine dair dosyalar bunlardan biridir. Bu konuya ilişkin bir makale Mart 1997'de *Toplumsal Tarih*'te yayımlandı; genişletilmiş versiyonu ise tezimin/kitabımın bir bölümünü oluşturdu. Diğer örnekler arasında Kandilli Kız Lisesi'nin kuruluşuna dair belgeler yer alır; bu çalışma da aynı yılın Temmuz ayında *Tarih ve Toplum*'da yayımlanan bir makaleye dönüştü. Ayrıca "Muinsiz Aile Maaşı" konusundaki belge ve dosyalara dayanan bir bölüm,

how society dealt with the increasing public presence of women. Thus, one of the earlier women's organizations, founded by Ottoman Muslim women in Thessaloniki in December 1909, the Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti (Ottoman Ladies' Society for the Advancement of the Fatherland) was forced to accept a board consisting of males to deal with external affairs as women were not supposed to be in touch with non-related males. Such a decision made by a state authority consisting of males informs us about the travails of these early women activists. The sources do not, however, inform us on how this male board worked. Did they actually act as a board or was it a mere formality?

Working in archives is often compared to an archaeological excavation; it requires patience, detailed reading, and a research process spanning years. How would you describe this process? How did your relationship with the archives develop? Sometimes things emerge from unexpected places. What expectations did you have, and were those expectations met?

My adventure at the Ottoman Archives was actually relatively brief. I worked there for several months several hours a day, but at some point, I figured I had

Erik Jan Zürcher'in editörlüğünü yaptığı bir kitapta yayımlandı⁵; bu bölümün genişletilmiş versiyonu da yine tezimin/kitabımın bir parçası oldu. 1909 yılında kurulmuş, muhtemelen sahte bir kadın örgütüne dair makale ise 2002 yılında *Tarih ve Toplum*'da yayımlandı⁶ ve bu da başka bir örnek olarak sayılabilir.

Kalbimin gerçekten hızlı çarpmasına yol açan ve adrenalini zirveye çıkaran keşiflerden biri, Halide Edib'in arkadaşı Florence Billings'e yazdığı mektuplardı; bunları Massachusetts, Northampton'daki Smith College arşivlerinde buldum. Mektuplardan birinde ona ait bir romanın postada kaybolduğunu okumak! Bir gün o kayıp romanın bir arşivde ortaya çıkması ne güzel olur.

Bunu söylemişken şunu da itiraf etmeliyim ki, gazeteleri tararken o güne dek bilinmeyen bir kadın örgütüne rastlamak hâlâ aynı heyecanı yaratıyor. Artık çok sık olmuyor, ama olduğunda adeta bir şeker kutusu bulmuş gibi hissediyorum.

Prof. Dr. Erik-Jan Zürcher'in emekliliği vesilesiyle Leiden'de düzenlenen sempozyumdan bir fotoğraf, Ağustos 2018. Ethem Eldem ve Doğan Çetinkaya'yla birlikte.

Photograph from the symposium marking the retirement of Prof. Dr. Erik-Jan Zürcher, Leiden, August 2018. With Ethem Eldem and Doğan Çetinkaya.

actually more or less gathered what was available at that moment. Still, during those months I was, contrary to the expectations of the colleague mentioned above, able to dig up some interesting, relatively large files on particular women-related topics. Being one of the first to set eyes on them, I was able to publish my findings. An example is formed by the files on the strikes of women workers in the silk industry in Bursa. An article on this subject appeared in *Toplumsal Tarih* in March 1997 and an extended version formed a chapter in my thesis/book. Other examples are the materials on the establishment of the Kandilli Kız Lisesi which resulted in an article in *Tarih ve Toplum* in July that same year and the documents and files on the "Muinsiz Aile Maaşı" on which I published a chapter in a book edited by Erik Jan Zürcher³ and later an extended version in my thesis/book. The article on a presumably fraudulent women's organization in 1909 is another example published in *Tarih ve Toplum* in 2002⁴ forms yet another example.

A discovery which definitely made my heart race and my adrenaline level peak were the letters written by Halide Edib to her friend Florence Billings in the archives of Smith College in Northampton, Massachusetts. Reading that a complete novel of hers had gone lost in the post!! If only that would show up in some archive one day.

Having said that, I must admit that going through newspapers and finding yet a hitherto unknown women's organization also still creates that rush. It doesn't happen that often anymore, but when it happens, I feel like I hit a candy box.

In your work, alongside official archival documents, you also include personal narratives such as memoirs, letters, and autobiographies. How do you balance these sources, which are considered more subjective, with official documents? How do these sources offer you different perspectives in writing women's history?

Indeed, I used ego-documents to some extent - a quite limited extent, actually. The number of memoirs written by women who actually lived a large part of their (adult) life in the period I am interested in is quite limited. For

5. Nicole A.N.M. van Os, "The Ottoman State as Breadgiver: the Muinsiz Aile Maaşı," *Arming the State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia (1775-1925)* içinde, ed. Erik Jan Zürcher (Londra: I.B. Tauris, 1999), 95-110. Türkçesi için bkz. "Asker Ailelerine Yardım: Osmanlı Devleti ve Muinsiz Aile Maaşı," *Devletin Silâhlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)* içinde, der. Erik Jan Zürcher (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 105-121.
6. Nicole A.N.M. van Os, "Osmanlı Hilal-i Ahmer ve Terakkiperver Cemiyet-i Nisvanîyesi ve Hilal-i Ahmer ve Fukuraperver Cemiyet-i Hayriye-i Nisvanîyesi: Dolandırıcıların 'Sahte' Osmanlı Kadın Örgütü - 2, *Tarih ve Toplum* 38, sy. 226 (2002): 22-27.

3. Nicole A.N.M. van Os, "The Ottoman State as Breadgiver: the Muinsiz Aile Maaşı," in *Arming the State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia (1775-1925)*, ed. Erik Jan Zürcher (London: I.B. Tauris, 1999), 95-110. Translated as "Asker Ailelerine Yardım: Osmanlı Devleti ve Muinsiz Aile Maaşı," in *Devletin Silâhlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, ed. Erik Jan Zürcher (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 105-121.
4. Nicole A.N.M. van Os, "Osmanlı Hilal-i Ahmer ve Terakkiperver Cemiyet-i Nisvanîyesi ve Hilal-i Ahmer ve Fukuraperver Cemiyet-i Hayriye-i Nisvanîyesi: Dolandırıcıların 'Sahte' Osmanlı Kadın Örgütü - 2, *Tarih ve Toplum* 38, no. 226 (2002): 22-27.

Çalışmalarında resmi arşiv belgelerinin yanı sıra hatırat, mektup ve anı gibi kişisel anlatılara da yer veriyorsun. Resmi belgeler ile daha öznel olduğu düşünülen bu kaynaklar arasında nasıl bir denge kuruyorsun? Bu kaynaklar, kadın tarihinin yazılmasında sana nasıl farklı bakış açısı sunuyor?

Evet, belirli ölçüde ego-belgelerden yararlandım; gerçi bu oldukça sınırlı düzeydeydi. Yetişkinliklerinin büyük bölümünü, incelediğim dönem aralığında geçirmiş olan kadınlar tarafından yazılmış hatırat oldukça az. Daha sonraki dönemler için bu sayı çok daha fazla. Ancak bunlardan elde edilen bilgiler oldukça dağınık ve sınırlıydı; kimi zaman da güvenilir çıkmıyordu. Yine de zaman zaman diğer kaynaklardan elde edilen bilgileri desteklemek ya da tam tersine bu bilgileri sorgulamak açısından işe yaradılar. Anılar, elbette, çeşitli nedenlerle pek de güvenilir olmayabilir. Geçmişe dönük yazıldıkları için seçici belleğin ve onun doğasında var olan önyargıların etkisine açıktırlar; üstelik bu önyargılar zaman içinde değişebilir. Yazar, olayları kendi deneyimlerine ve görüşlerine dayanarak aktarır. Bilerek ya da farkında olmadan, belirli bir anlatı inşa eder; bu süreçte kimi önemli bilgileri çarpıtabilir, ekleyebilir ya da tamamen dışarıda bırakabilir. Bu durum, örneğin Halide Edib'in Florence Billings'e yazdığı mektuplar, yabancı bir okur kitlesi için İngilizce kaleme aldığı anılarını ve ardından Türkçe yazdığı anılarını karşılaştırdığımızda açıkça görülür. Farklı zamanlar, farklı hedef kitleleri, farklı anlatılar. Bu nedenle, diğer kaynak türlerinde olduğu gibi bu tür kaynakları kullanırken de her zaman şu soruları sormak gerekir: Kim, ne yazdı, kimin için, hangi amaçla?

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadın örgütlerini incelediğinde uluslararası kadın hareketleriyle kurulan temasların izini de sürüyorsun. Osmanlı kadınlarının uluslararası ağlardaki temsili hakkında neler söyleyebilirsin?

Osmanlı İmparatorluğu izole bir yapı değildi. Selanik, İzmir ve İstanbul gibi şehirler yalnızca mal ve insan dolaşımının değil aynı zamanda fikirlerin de önemli uluslararası merkezleriydi. Sayıları sınırlı olsa da bu şehirlerde yaşayan eğitilmiş kadınlar (ve erkekler) başka ülkelerdeki kadınlarla ilgileniyorlardı; örneğin Fransa ve İngiltere'deki kadın hakları tartışmalarından haberdarlardı. Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki kadınlar ve erkekler de Osmanlı kadınlarına büyük bir ilgi duyuyorlardı, her ne kadar bu ilgi çoğu zaman güçlü bir oryantalist bakışla yoğunlaşmış olsa da. Osmanlı topraklarında görev yapan Amerikalı misyonerler memleketlerine izne döndüklerinde Osmanlı kadınları hakkında kalabalık dinleyici kitlelerine konferanslar veriyor, deneyimlerini kaleme alıyorlardı. Bu iyi bilgilendirilmiş misyoner çevreleri, uluslararası bağlantıların daha da pekiştirildiği ilk çıkış noktası gibi görünmektedir.

later periods these numbers are much larger. The information gathered from them was, however, very scattered and limited. And sometimes proved to be unreliable. Still, they sometimes served to corroborate or, on the contrary, defy the information from other sources. Memoirs can, of course, be notoriously unreliable for several reasons. Written in hindsight, they are likely to be subject to selective memory and inherent biases, which, moreover, may shift over time. The author presents events based on his or her own experiences and opinions. He or she creates a particular narrative, potentially, consciously or unconsciously, twisting, adding or leaving out certain relevant information. This becomes visible, for example, when we compare the letters Halide Edip wrote to Florence Billings with her memoirs written in English for a foreign public and then again, her memoirs in Turkish. Different times, different audiences, different narratives. As with other sources, it is therefore adamant to always ask yourself who wrote what, for what audience, with what purpose when using these kinds of sources.

While studying women's organizations in the Ottoman Empire, you also trace the connections established with international women's movements. What can you tell us about the representation of Ottoman women in international networks?

The Ottoman Empire was not an isolated entity. Cities like Thessaloniki, Izmir and Istanbul were important international hubs not only of goods and persons, but also ideas. Educated women (and men) in these places, as limited as their numbers may have been, were interested in women in other countries and well aware of, for example, the discussions on women's rights in France and England. In return, women and men in the United States and Europe felt a keen interest for women in the Ottoman Empire even if this often was an interest infused with a large dose of orientalism. American missionaries from missions in the Ottoman Empire gave well-attended lectures on Ottoman women when on furlough in their homeland and wrote about their experiences. These well-informed missionary circles seem to have been the starting point from which the international connections were further consolidated.

Other foreign women who had resided in the Ottoman Empire also shared their experiences with larger audiences at, for example, large women's conferences. In 1900, however, an Ottoman Muslim woman living in exile in Paris, Selma Rıza [Feraceli] (1872–1931), gave talks at two of these conferences at the Paris World Exhibition, while Hayriye Ben-Ayad (b. 1873) toured through Europe giving lectures after she and her husband were exiled in 1901.

It is important to know that large international women's organizations like the International Woman Suffrage

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış diğer yabancı kadınlar da, örneğin büyük kadın kongreleri gibi vesilelerle deneyimlerini daha geniş kitlelerle paylaştılar. Bununla birlikte, 1900 yılında Paris'te sürgünde yaşayan bir Osmanlı Müslüman kadını Selma Rıza [Feraceli] (1872–1931), Paris Dünya Fuarı kapsamında düzenlenen iki kongrede konuşmalar yaptı. 1901 yılında eşiyile birlikte sürgüne gönderilen Hayriye Ben-Ayad (d. 1873) ise sonrasında Avrupa'yı dolaşarak çeşitli konferanslar verdi.

Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkı için Uluslararası Birlik (International Woman Suffrage Alliance), Uluslararası Kadınlar Konseyi (International Council of Women) ve Barış ve Özgürlük için Uluslararası Kadınlar Birliği (Women's International League for Peace and Freedom) gibi büyük uluslararası kadın örgütleri, kadınların bireysel olarak ya da kadın örgütlerinin doğrudan üye olmalarına izin vermiyordu. Bu örgütlerin üyeleri prensip olarak ulusal kadın örgütleriydi. Bu durum, örneğin Avusturya-Macaristan gibi çokuluslu devletlerde birden fazla üye örgüt olmasını gerektiriyordu; Avusturya-Macaristan örneğinde, biri Avusturyalı kadınları diğeri Macar kadınları bir araya getiren iki ayrı örgüt bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu içinse durum daha karmaşıktı. İmparatorluk çapında böyle bir örgütlenme mevcut değildi. Etnik-dini toplulukların da çatı örgütleri yoktu. Üstelik bu üç büyük uluslararası örgüt amaçları bakımından farklılık gösterdiği için Osmanlı İmparatorluğu'na olan ilgileri de farklıydı. Uluslararası ağına Osmanlı İmparatorluğu'nu dahil etmek konusunda ilk gerçek ilgiyi gösteren, nispeten muhafazakâr Uluslararası Kadın Konseyi oldu. 1906'da önde gelen üyelerinden biri, yerel bir konsey kurmak üzere Yunanistan'a ve Osmanlı İmparatorluğu'na gönderildi. Bu girişim başarısız oldu ve 1909'da Selma Rıza, ulusal konseyi henüz kurulmamış bir ülkenin temsilcisi sıfatıyla fahri başkan yardımcılığına atandı. Bu görevle bir ulusal konsey kurması beklendi. 1923'e kadar bu görevini sürdürmesine ve ülkesindeki durum hakkında düzenli raporlar yazmasına rağmen bunu hiçbir zaman başaramadı.

Oy hakkı mücadelesi henüz Osmanlı kadınlarının gündeminde olmadığından, IWSA'nın "Türkiye"yle gerçek anlamda ilgilenmesi ancak 1920'de, kadınların Birinci Dünya Savaşı sonrasında ilk kez yüksek sesle ve kamusal alanda oy hakkı talep etmeleriyle gerçekleşti. 1923'te kadınların oy hakkını açıkça savunan Türk Kadınlar Birliği'nin kurulmasıyla daha düzenli temaslar sağlandı ve bu süreç, Nisan 1935'te IWSA'nın on ikinci kongresinin İstanbul'da düzenlenmesiyle doruğa ulaştı.

Bu seçkin Osmanlı Müslüman çevrelerinin ötesindeki gruplar üzerine daha fazla araştırmaya ihtiyaç var. Örneğin, Yahudi kadınlar Alliance Israélite aracılığıyla güçlü bağlantılar kurmuştu; Rum-Osmanlı kadınlar, Yunanistan'daki kadın örgütleriyle ağlar oluşturmuştu;

Alliance, the International Council of Women and the Women's International League for Peace and Freedom did not allow for individual women or even women's organizations to become affiliated. Their members were, in principle, national women's organizations. This meant that in states with multiple nations such as, for example, Austria – Hungary, there were more member organizations; in the Austria-Hungarian case, one of Austrian women, another one of Hungarian women. For the Ottoman Empire this was complicated. No such Ottoman-wide organization existed. Nor did the ethno-religious communities have umbrella organizations. Furthermore, the three large international organizations differed in purpose and hence in their interest in the Ottoman Empire. It was the relatively conservative International Council of Women which showed the first genuine interest in including the Ottoman Empire in its international network. One of its prominent members was sent to Greece and the Ottoman Empire to try to organize a local council in 1906. This effort was left without success and in 1909 Selma Rıza was appointed an honorary vice-president, as representative of a country which did not yet have a national council. As such, she was expected to establish a national council. Although she remained in function until at least 1923 and wrote regular reports on the situation in her home country, she never succeeded in this.

As suffragism was not yet on the agenda of Ottoman women, it was not until 1920 that the IWSA got genuinely interested in "Turkey," when women, after the first world war, loudly and publicly demanded suffrage for the first time. Only after the foundation of the explicitly suffragist *Türk Kadın Birliği* (Turkish Woman's Union) in 1923, more regular contact was established, culminating in the organization of the twelfth congress of the IWSA in Istanbul in April 1935.

More research is needed on other groups aside from these elite Ottoman Muslim circles. So, for example, Jewish women were well connected through the Alliance Israélite, Greek-Ottoman women formed networks with women's organizations in Greece, Armenian women workers formed labor unions connected to international, Armenian societies.

In which countries and institutional archives have you conducted research? Which of these was the richest in terms of materials relevant to your subject?

As I mentioned above, the information on Ottoman women organizations in the Ottoman archives is limited. Still, there is a lot to be found on women in those archives. The number of articles written by colleague researchers and myself proves that. And more and more materials are becoming available. When I worked there, for example,

Ermeni kadın işçiler ise uluslararası Ermeni derneklerine bağlı sendikalar oluşturdu.

Hangi ülkelerin, hangi kurum arşivlerinde çalıştın? Bunlardan konun itibarıyla en zengin olanı hangisiydi?

Yukarıda da belirttiğim gibi, Osmanlı kadın örgütlerine dair bilgiler Osmanlı Arşivi'yle sınırlı. Yine de bu arşivlerde kadınlar hakkında bulunabilecek çok şey var. Meslektaşlarım ve benim yayımladığımız makalelerin sayısı bunu kanıtlıyor. Üstelik giderek daha fazla materyal erişime açılıyor. Örneğin, benim orada çalıştığım dönemde ne Maarif Nezareti'nin ne de polis teşkilatının kayıtları araştırmaya açıktı. Oysa yakın tarihli yayınlardan bildiğimiz üzere, bu belgeler Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal cinsiyet ve kadınların yaşamları hakkında son derece zengin bir bilgi kaynağı oluşturuyor.

1999 yılında Margaret Storrs Grierson Araştırma Destek Bursu'nu aldım ve bu sayede Massachusetts, Northampton'daki Smith College arşivlerinde araştırma yapma imkânı buldum. Smith College, 19. yüzyılda kurulmuş ünlü "Yedi Kız Kardeş" (Seven Sisters) kadın kolejlerinden biridir ve pek çok kadın misyoner olarak buradan, Osmanlı İmparatorluğu da dahil olmak üzere çeşitli yerlere gitmiştir. Arşivlerinde, Halide Edib'in arkadaşı Florence Billings'e yazdığı bazı mektuplar buldum; bu mektupları çevirip 2003 Haziran'ında *Tarih ve Toplum*'da yayımladım. Bu burs bana ayrıca yakınlardaki Mt. Holyoke College'i ziyaret etme imkânı da sağladı; burada da Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapmış misyonerlere, özellikle kadın misyonerlere ve ailelerine ait geniş bir mektup koleksiyonu var. Ancak yukarıda da değindiğim gibi bunlar oldukça hayal kırıklığı yarattı; misyoner ağlarını, onların fikir, amaç ve faaliyetlerini anlamak açısından değerli olsa da, Osmanlı kadınlarına dair gerçek anlamda bilgi içermiyorlardı.

Osmanlı kadın örgütlerine odaklanmaya karar verdikten sonra ziyaret edilmesi gereken arşivlerin sayısı sınırlı hale geldi. Örneğin, ATRIA'ya yeniden gittim. Henüz öğrenciyken, onun öncülü olan IIAV'ı (Uluslararası Kadın Hareketi Bilgi Merkezi ve Arşivi) ziyaret etmiştim. IIAV 2009 yılında Kadın Tarihi Enstitüsü Aletta'ya dönüştü; ardından 2012'de E-Quality, Knowledge Center for Emancipation, Family and Diversity'le (E-Quality, Emansipasyon, Aile ve Çeşitlilik Bilgi Merkezi) birleşerek günümüzde ATRIA – Institute on Gender Equality and Women's History (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadın Tarihi Enstitüsü) olarak bilinen yapıyı oluşturdu. Burada, uluslararası kadın hareketinde aktif rol alan erken dönem Hollandalı feministlerin kişisel evrakları ve arşivlerinden oluşan zengin bir koleksiyon bulunuyor. Doktora araştırmam sırasında burayı inceledim ve aşağıda da anlattığım gibi, uluslararası kadın örgütlerinin Osmanlı kadınlarını ağlarına dahil etme çabalarına dair bazı materyaller buldum.

neither the records of the Ministry of Education nor those of the Police were available yet. These proved to be rich sources of information on gender and women's lives in the Ottoman Empire as we know from recent publications.

In 1999, I received the Margaret Storrs Grierson Research Support Grant, which allowed me to do research in the archives of Smith College in Northampton, Massachusetts. Smith College is one of the famous "seven sisters" women's colleges founded in the nineteenth century from where several women ventured out as missionaries, including to the Ottoman Empire. In their archives I found some letters written by Halide Edib to her friend Florence Billings, which I translated and published in *Tarih ve Toplum* in June 2003. The grant also allowed me to visit the nearby Mt. Holyoke College which also has a large collection of letters written by missionaries, including female missionaries and their families in the Ottoman Empire. As I wrote above, however, these proved to be quite disappointing; although they provided a good insight into the missionary networks and their ideas, motives and activities, they did not really contain any information on Ottoman women as such.

Once I decided to focus on Ottoman women's organizations, the number of archives relevant to visit became limited. For example, I revisited ATRIA. Very early on, when still a student, I had visited its predecessor, IIAV (International Information Center and Archive of the Women's Movement), which later, in 2009, became Aletta, the Institute for Women's History. This in turn merged in 2012 with E-Quality, Knowledge Center for Emancipation, Family and Diversity into what is now called ATRIA, Institute on Gender Equality and Women's History. It has a rich collection of personal papers and archives of early Dutch feminists who were very active in the international women's movement. I consulted these during my PhD research and found some materials on the efforts of international women's organizations to include Ottoman women in their networks, as I describe below.

In this context, I also visited the Dutch National Archives, which also contained very little information on Ottoman women as such, but has a rich collection on Dutch, Levantine families living in the Ottoman Empire in Izmir, for example. These collections show us how some of these women had political and economic power, but contain little information on Ottoman women. At this moment, a colleague from the history department at Leiden University, Rosanne Baars, is doing research on this.

Online research of the catalogues of the collections of other, in particular, women's archives did not directly warrant a visit when interested in specifically Ottoman women's organizations. I might have gone anyway to

Bu bağlamda Hollanda Ulusal Arşivleri'ni de ziyaret ettim; burada Osmanlı kadınlarına dair çok az doğrudan bilgi vardı, ancak örneğin İzmir'de yaşayan Hollandalı Levanten aileler üzerine zengin bir koleksiyon mevcuttu. Bu koleksiyonlar, bazı kadınların siyasi ve ekonomik güce sahip olduğunu gösteriyor ancak Osmanlı kadınlarına dair sınırlı bilgi içeriyor. Şu anda Leiden Üniversitesi Tarih Bölümü'nden meslektaşım Rosanne Baars bu konuda araştırma yapıyor.

Diğer arşivlerin, özellikle de kadın arşivlerinin koleksiyon katalogları üzerinde yapılan çevrimiçi araştırmalar, özel olarak Osmanlı kadın örgütleriyle ilgilenildiğinde buraları doğrudan ziyaret etmeyi gerektirmedi. Yine de genel olarak Osmanlı kadınlarına dair ne tür belgeler olduğunu görmek için gitmeyi düşünebilirdim; ancak tam zamanlı idari görevim ve aile hayatım nedeniyle ne zamanım ne de imkânım vardı. Emeklilik ise zamanı geldiğinde bana en azından bu tür araştırmalar için daha fazla zaman sağlayabilir.

Bununla birlikte iki arşivden özellikle söz etmek gerekir: Yukarıda da bahsettiğim Atina'daki Küçük Asya Araştırmaları Merkezi ve Türk Kızılayı arşivleri. İlki, Osmanlı-Rum kadın örgütleri için tam anlamıyla bir hazinedir. Koleksiyonlarında tüzükler, yıllık raporlar ve benzeri belgeler buldum. Çevrimiçi taranabilen bir kataloğu olan Türk Kızılayı arşivleri ise, Kızılay Kadınlar Merkezi'nin yanı sıra Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki ve daha uzak bölgelerdeki kadın şubelerinin faaliyetlerine dair çok sayıda malzeme içeriyordu. Bunlar savaş ve kadınlar, askerlik ve kadınlar ile Kızılay konulu makalelerim ve bölümlerim için önemli kaynaklar sağladı.

Arşiv araştırmaların sırasında karşılaştığın başlıca zorluklar nelerdi? Türkiye'deki ya da diğer ülkelerdeki arşivlerde yürüttüğün araştırmalarda bürokratik, dilsel ya da yapısal engellerle karşılaştın mı? Çalışmalarının yönünü tamamen değiştirebilecek ya da yeni bir perspektif kazandırabilecek bir belgeyle karşılaştığın hiç oldu mu? Eğer olduysa bu deneyim senin için nasıl bir etki yarattı?

Yukarıda da belirttiğim gibi, Osmanlı Arşivi'ne girmem meslektaşlarım tarafından oldukça şüpheyle karşılanmıyordu. Arşivlerde kadınlara dair hiçbir şey olmadığından emindiler. O zamandan bu yana ben de dahil birçok araştırmacı onların yanıldığını kanıtladık. Kadınlara dair çok sayıda belge var. Üstelik artık o günlere kıyasla çok daha fazlası var.

Eskiden bu tür malzemeleri bulmak oldukça zahmetli bir işti; ancak günümüz araştırmacıları için dijitalleşme sayesinde bu çok daha kolay hale geldi. Birkaç terim girerek uzun bir sonuç listesine ulaşmak mümkün oluyor. Ancak, dijitalleşmeye rağmen yurtdışından gelen

see what they contained regarding Ottoman women in general, but due to my full time administrative job and family life, I had neither the time nor the means to do so. Retirement may, in due time, offer me at least more time to do so.

Two archives are worth mentioning though: the above-mentioned Centre for Asia Minor Studies in Athens and the archives of the Turkish Red Crescent. The first one proved to be a treasure trove for Ottoman-Greek women's organizations. In its collection I found statutes, annual reports, etc. The Turkish Red Crescent archives which have an online, searchable catalogue contained plenty of relevant materials on the activities of the Red Crescent Women's Center and the several women's branches in other places in Anatolia and further away. These proved to be important sources for my articles and chapters on women and the war, the military, and the Red Crescent.

What were the main challenges you encountered during your archival research? Did you face any bureaucratic, linguistic, or structural obstacles while conducting research in archives in Turkey or other countries? Have you ever come across a document that completely changed the direction of your work or provided a new perspective? If so, how did this experience affect you?

As I mentioned above, my entry into the Ottoman Archives was met with quite some skepticism by colleague researchers. They were sure that there were no women in the archives. Since then, many researchers, including myself, have proven them wrong. There are plenty of materials on women. And now even more than back in those days.

It used to be a quite tedious job to find such material; however, for today's researchers, this has become much easier due to the digitalization. Entering a few terms suffices to get a (long) list of results. It is a pity, though, that despite digitalization, access to the documents for foreigners from abroad is restricted and requires physical presence.

As for language issues, I am lucky to have been a pupil of the Dutch education system which has a thorough foreign language education. This means that reading sources in English, French and German (and, of course, my native language Dutch) does not really constitute a problem for me. As I also took classes in Latin (and French), Italian and Spanish sources on subjects I am familiar with are accessible for me as well. At university, I had three years of very thorough Arabic classes as well as courses in Turkish and Ottoman Turkish. I wish I had also done some Persian and Hebrew, but I never did.

yabancıların belgelere erişiminin kısıtlı olması ve fiziksel olarak arşivde bulunma zorunluluğu üzücü.

Dil konusuna gelince, kapsamlı bir yabancı dil eğitimi sunan Hollanda eğitim sisteminden geçmiş olmam benim için büyük bir şans. Bu sayede İngilizce, Fransızca ve Almanca (ve tabii anadilim olan Hollandaca) kaynakları okumak benim için büyük bir sorun teşkil etmiyor. Ayrıca Latince (ve Fransızca) dersleri aldığım için, aşina olduğum konularda İtalyanca ve İspanyolca kaynaklara da erişebiliyorum. Üniversitede üç yıl boyunca yoğun bir Arapça eğitimi gördüm; ayrıca Türkçe ve Osmanlıca dersleri aldım. Keşke biraz Farsça ve İbranice de öğrenmiş olsaydım; hiç fırsatım olmadı.

Lise yıllarında aldığım klasik Yunanca eğitimi, İstanbul'da Modern Yunanca dersleri alırken bana biraz yardımcı oldu. İstanbul'da öğrendiğim azıcık Yunanca, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarına ait Yunanca kaynakların içeriğini çok kaba hatlarıyla anlamamı sağlıyor. Sonrasında biraz daha ilerleyebilmek için Google Translate'ten yararlanıyorum; fakat bu metinleri bütünüyle kavrayabilmek için profesyonel yardıma başvuruyorum. Aynı durum Ermenice için de geçerli. Öğrenmeye çalıştım ama vazgeçtim. Bu nedenle Ermenice kaynaklarla çalışmak ancak Ermenice okuyabilen uzmanların yardımıyla mümkün oluyor.

Osmanlı kadınlarının yaşamlarını anlamak istiyorsak, tüm bu dillerde yazılmış kaynaklara erişim önemli; çünkü Osmanlı İmparatorluğu, etnik-dini topluluklarının çeşitli dilleri ve alfabeleri kullandığı çok etnili ve çok dinli bir imparatorluktu. Dahası, kendi dillerinde iletişim kuran yabancılar da mevcuttu.

Benim için asıl sorun, akademik bir pozisyonda olmamam (ve hâlâ değilim). Leiden Üniversitesi'nde çalışıyor olmama rağmen, araştırmacı ya da ders veren bir profesör olarak görev yapmıyorum. İşim idari nitelikte. Dolayısıyla araştırma yapmak boş zamanlarda ilgilenebildiğim bir uğraş. Bu da arşivlerde uzun süreli araştırma gezileri yapmamı, hem maddi hem de zamansal bakımdan neredeyse imkânsız kılıyor. Ayrıca arşivler materyalleri dijitalleştirmeye başlamış olsa da, hâlâ gidip fiziksel olarak incelemeniz gereken çok daha fazla malzeme bulunuyor.

Dijitalleştirme ve açık erişim politikalarının giderek yaygınlaştığı günümüzde, bu gelişmeler senin araştırmalarına nasıl yansdı? Hangi dijital arşiv ve veri tabanları çalışmalarında dönüştürücü etkide bulundu?

1990'da doktora araştırmama başlamıştım ve materyal toplamak için birkaç kez Türkiye'ye gittim. Bu oldukça yorucuydu. Gazete ve dergileri tek tek sayfalarını çevirerek tarıyor, ilgili malzemeleri çoğu zaman elle

Studying classical Greek in high school helped me a little bit, when taking Modern Greek classes while living in Istanbul. The little bit of Greek I learned in Istanbul helps me to very, very roughly understand what Greek sources of the late nineteenth and early twentieth centuries are about. Google translate helps me then to get a bit further, but to get a full grip of these texts I need and ask for (paid) assistance. The same goes for Armenian. I tried to learn it as well, but gave up on that. Working with Armenian sources is, therefore, only possible with the help of professionals who can read it.

The access to sources in all these languages is important, if we want to understand the lives of Ottoman women as the Ottoman Empire was a multi-ethno-religious Empire whose ethno-religious communities used several languages and alphabets. And where, moreover, there were also foreigners who communicated in their own languages.

A practical problem for me was that I did not (and still do not have) an academic job as such. Although I have been working at Leiden University, I do not hold a position as a researcher or a professor, teaching courses. My job is an administrative one. Doing research is therefore, something I do in my spare time. This means that long research visits to archives are hardly possible, financially and time-wise. And although archives have started to digitalize materials, there is still much more to be researched for which you actually need to go and visit them physically.

With the growing prevalence of digitization and open access policies today, how have these developments influenced your research? Are there particular digital archives or databases that have had a significant impact on your work?

In 1990 I had started my PhD research and visited Turkey several times to collect materials. This was quite tedious work. Going through the newspapers and periodicals, turning the pages hand by hand and often hand copying the relevant materials or getting photocopies or microfilms. Still, as I mentioned, I was able to collect so much materials that I decided to narrow down the subject of my research.

When I restarted my research in the 2000s, I was lucky to be able to do my research largely from my study, in my home in the Netherlands. As I mentioned above, since the archives did not provide much information on Ottoman women's organizations, I had turned to newspapers and periodicals. Where I used to go to the Hakkı Tarık Us library in the old days, a large part of their collection had been digitized. This became available through Tokyo University of Foreign Studies' website. Local and national libraries all over the world, as well as long running news-

kopyalıyor ya da fotokopi ve mikrofilm olarak alıyorum. Yine de, dediğim gibi o kadar çok materyal topladım ki, araştırma konumu daraltmaya karar verdim.

Araştırmalarımı 2000'lerde yeniden başladığımda, çalışmalarımı büyük ölçüde Hollanda'daki evimden yapabildiğim için şanslıydım. Yukarıda da belirttiğim gibi, arşivlerde Osmanlı kadın örgütlerine dair çok fazla bilgi bulunmadığından gazetelere ve dergilere yönelmiştim. Eskiden gittiğim Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin koleksiyonlarının büyük bir bölümü dijitalleştirilmiş ve Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi'nin web sitesi üzerinden erişime açılmıştı. Dünyanın dört bir yanındaki yerel ve ulusal kütüphanelerin yanı sıra uzun soluklu gazeteler de koleksiyonlarını dijitalleştirmeye başlamıştı. Ben de çalışma odamda bilgisayarımın başından binlerce sayfa gazete ve dergiyi tarayabiliyordum. Ve orada, genel olarak Osmanlı kadınları ve özellikle de Osmanlı kadın örgütleri hakkında giderek daha fazla bilgi buldum. Belgeleri elle kopyalamak yerine kopyalayıp yapıştırabiliyordum; böylece materyalleri oldukça kolay bir şekilde kaydedip düzenleyebildim. Yıllar içinde bu koleksiyonların çoğu taranabilir hale geldi, böylece sayfaları tek tek gözden geçirmek gerekmiyordu, bu da çalışmayı daha verimli, malzeme toplamayı ise daha az zaman alır hale getiren bir adımdı. Bu durumun tezimi yazmamda kesinlikle büyük faydası oldu; böyle olmasaydı yazamazdım. Ancak bunun bir riski de var. Eskiden araştırmalarımız coğrafi nedenlerle sınırlıydı (tüm bu kaynaklara ulaşmak için belirli yerlere gitmek fiziksel, maddi ve zaman bakımından mümkün değildi), ancak bu kısıtlamalar giderek ortadan kalktı. Macarca, İspanyolca ve daha birçok gazeteyle erişmek heyecan verici olsa da bu kadar çok kaynağa kolayca ulaşabilmek oldukça bunaltıcı olabiliyor.

Kataloglara çevrimiçi erişim, bazı arşiv belgelerini bulmamda da yardımcı oldu. Örneğin, 1910 yılında Selma Rıza'nın, Uluslararası Kadınlar Konseyi'nin sekreteri Alice Salomon'a yazdığı bir mektubu Berlin'deki Alman Devlet Arşivleri'nde tespit edebildim. Bir e-posta ve ödeme işleminin ardından mektubun bir kopyası e-posta kutuma geldi.

Son zamanlarda hangi konularla ilgileniyorsun? Görev yaptığın Leiden Üniversitesi'nde neler yapıyorsun? "Women in the Ottoman Empire" başlıklı Academia.edu'da yer alan bibliyografya çalışman oldukça kapsamlı. Bu çalışmayı genişletmeyi, kitaplaştırmayı düşünüyor musun?

Yukarıda da belirttiğim gibi, Leiden Üniversitesi'ndeki görevim akademik bir pozisyon değil. Öğrenci danışmanıyım; öğrencilerimizin ilerlemelerini takip ediyor

papers, had also started to digitize their collections. From behind my computer in my study, I could browse through thousands and thousands of pages of newspapers and periodicals. And there I did find more and more information on Ottoman women in general and on Ottoman women's organizations in particular. Instead of copying the items by hand, I could copy and paste, and thus saving and organizing the material became fairly easy. Over the years many of these collections have become searchable making browsing no longer necessary - one more step towards more efficiency and less time needed to collect relevant materials. It certainly helped me to write my thesis. I could not have written it without this. It also contains a risk. While we used to be limited in our research simply due to geography (traveling to particular locations to check out all these sources was physically, financially and timewise not possible), these limitations were increasingly lifted. Although it might be exciting to access Hungarian, Spanish and many more newspapers, the easy access to so many sources may also become quite overwhelming.

Online access to catalogues also helped me find some archival documents or relevance. I was, for example, able to locate a letter written in 1910 by Selma Rıza to Alice Salomon, Secretary of the International Council of Women in the German State Archives in Berlin. An email and a payment later, I had a copy of the letter in my inbox.

What topics have you been working on recently? What are your responsibilities at Leiden University? Your bibliography titled "Women in the Ottoman Empire" on Academia.edu is quite comprehensive. Are you planning to expand this work and turn it into a book?

As I mentioned above, my work at Leiden University is not an academic one. I am a student advisor, which means I monitor the progress of our students and help those who for one reason or another run into problems studying. Another part of my job is to organize the education of, in particular, the Master's programs in Middle East and Asian Studies. Furthermore, I work two days a week as a representative of the largest education trade union in the Netherlands. As such, I discuss our working conditions with the Board of the University on a regular base - a very interesting, but also intensive part of my job especially since we are at the moment dealing with serious budget cuts and possible layoffs at our university.

Still, I continue to do research in my spare time. Lately I have been diving into the lives of Ottoman women who are, if not completely absent in my thesis and book, underrepresented: non-Muslim Ottoman women and women of the lower classes. Recently, Tolga Yaşar Cora and I published an article on Armenian, female silk

7. <https://leidenuniv.academia.edu/NicolevanOs>

ve farklı nedenlerle öğrenimlerinde sorun yaşayanlara yardımcı oluyorum. İşimin bir diğer yanı ise özellikle Ortadoğu ve Asya Çalışmaları alanında yüksek lisans programlarının eğitimini organize etmek. Ayrıca haftada iki gün Hollanda'nın en büyük eğitim sendikasının temsilcisi olarak görev yapıyorum. Bu görev kapsamında, üniversite yönetimiyle çalışma koşullarımızı düzenli olarak görüşüyorum. Özellikle şu anda üniversitemizde ciddi bütçe kesintileri ve olası işten çıkarmalarla ilgileniyor olmamız nedeniyle bu görev hem oldukça ilgi çekici hem de işimin yoğun bir bölümünü oluşturuyor.

Yine de boş zamanlarımda araştırma yapmaya devam ediyorum. Son zamanlarda, tezimde ve kitabımda ya hiç yer almayan ya da yeterince temsil edilmeyen Osmanlı kadınlarının hayatlarına, özellikle gayrimüslim Osmanlı kadınları ve alt sınıflardan kadınlara odaklanıyorum. Yakın zamanda Tolga Yaşar Cora'yla birlikte, Adapazarı'ndaki Ermeni kadın ipek işçileri ve Eylül 1908 gibi erken bir tarihte kurdukları işçi sendikası üzerine bir makale yayımladık.⁸

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadın örgütlerini "toplamaya" da devam ediyorum. Liste sürekli olarak genişliyor. Bazıları hakkında elimde yalnızca bir isim ya da bir gazete haberinde kısa bir atıf var; bazılarının ise daha fazla materyali mevcut. Topladığım bu bilgileri daha geniş bir kitleye sunmak amacıyla bir proje üzerinde çalışıyorum.

Bu durum bibliyografya için de geçerli. Academia.edu'daki excel listeleri on yıl önce yüklendi ve hiç güncellenmedi. Yani, kendim için güncelledim ama güncellenmiş versiyonları hiç paylaşmadım. Geçen yıl tüm kayıtlar tek bir veritabanında birleştirildi. Bir meslektaşımınla birlikte bunu çevrimiçi taranabilir bir veritabanı olarak yayımlamak için çalıştık. Arama filtresi hâlâ sorunlu olsa da, buradan⁹ erişilip basit arama terimleriyle kullanılabilir. Deneyin ve bildiğiniz ek kayıtları bize gönderin.

Son olarak, bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara, arşivle kurulan ilişki ve kaynakların eleştirel kullanımı konusunda nelere dikkat etmelerini önerirsin?

Aslında onlara önermek istediğim ya da daha doğrusu dikkat etmelerini istediğim üç konu var. Birincisi, her araştırmacının dikkate alması gereken bir tavsiye. Nasıl ki her zaman bir belgenin yazarının ya da bir eserin üreticisinin kim olduğunu, hangi kitleye seslenmek

workers in Adapazarı and the labor union they founded as early as September 1908.⁵

I have also continued to "collect" women's organizations in the Ottoman Empire. The list is still growing. Of some of them I only have a name, a short reference in a newspaper article, of others there are more materials. I am working on a project to make the information I gathered available to a wider public.

This is also true for the bibliography. The excel lists on Academia.edu were put there ten years ago and never updated. That is, I updated them for my personal use, but never shared the updated versions. Last year all entries were combined in one database. With a colleague we have worked to publish it online as a searchable database. Although the search filter is still problematic, it can be entered here⁶ and used with simple search terms. Just try it out! And send us any additional entries, you know of.

Lastly, what advice would you give to researchers who want to work in this field regarding their relationship with archives and the critical use of sources?

There are actually three things I would like to advise them about or rather warn them for. The first one is advice which any scholar should take to heart. Just as you should always ask yourself who the author of a document or the maker of an artifact is, what audience they want to address and what they want to convey, this also goes for archives. Archives are also formed with an aim, an audience in mind. So here it is important what is available, open to be scrutinized and more importantly what is not being opened up to users. Does what you have access to show the complete picture or is there more, willingly or not willingly not accessible or even dismissed material? What does this say about those in charge of the archive and their aims?

Secondly, (personal) archives are important, if not now, they might be in the future, in order to understand the past. Ask your seniors, (elderly) relatives what they plan to do with their (personal) belongings which may tell a story of relevance for others. Think about your own potential legacy. Consider donating what you have and inform others about your wishes regarding it. And realize that what might seem to be of little importance now, can be of relevance for someone in future.

8. Nicole A.N.M. van Os ve Yaşar Tolga Cora, "Whose Struggle? Armenian Socialist Parties and the Women Workers' Union in Adapazarı during the Second Constitutional Period," *International Labor and Working-Class History*, çevrimiçi yayımlandı (2025): 1-23. <https://doi.org/10.1017/S0147547924000309>.

9. Bkz. <https://ottomanwomen.lucdh.nl/>

5. Nicole A.N.M. van Os and Yaşar Tolga Cora, "Whose Struggle? Armenian Socialist Parties and the Women Workers' Union in Adapazarı during the Second Constitutional Period," *International Labor and Working-Class History*, published online (2025): 1-23. <https://doi.org/10.1017/S0147547924000309>.

6. See <https://ottomanwomen.lucdh.nl/>

istediğini ve neyi aktarmayı amaçladığını sorgulamanız gerekiyorsa, aynı şey arşivler için de geçerlidir. Arşivler de belirli bir amaçla, belirli bir kitle gözetilerek oluşturulur. Dolayısıyla burada önemli olan nelerin erişime açık olduğu, nelerin incelenemediği ve daha da önemlisi nelerin kullanıcıya açılmadığıdır. Erişebildiğiniz belgeler size bütünü gösteriyor mu, yoksa kasıtlı ya da kasıtsız olarak erişime kapalı bırakılan ya da göz ardı edilen başka malzemeler de var mı? Bu durum arşivden sorumlu olanlar ve onların amaçları hakkında bize ne söylüyor?

İkincisi, (kişisel) arşivler, şu anda olmasa bile geçmiş anlamak için gelecekte önemli olabilir. Büyüklerinize, yaşça büyük akrabalarınıza başkaları için anlam taşıyabilecek (kişisel) eşyalarıyla ne yapmayı planladıklarını sorun. Kendi olası mirasınızı düşünün. Sahip olduklarınızı bağışlamayı düşünün ve bu konudaki isteğinizi başkalarıyla paylaşın. Ve bugün önemsiz gibi görünen şeylerin gelecekte birileri için değerli olabileceğini unutmayın.

Üçüncüsü, (birincil) kaynaklarınızı başkalarıyla paylaşın. İyi bir araştırma doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir olmalıdır. Bu yüzden bilim insanlarının araştırma verilerini içeren veri tabanlarını paylaşmaları gerekir. Eğer birincil kaynaklarınızı kendinize saklarsanız, doğrulama ya da yanlışlama mümkün olmaz. Özellikle kişi ya da aile evrakları gibi erişimi sınırlı materyallerde bu ekstra çabayı göstermek gerekir. Yine de iyi bir araştırmacı, her zaman diğer araştırmacıların kendi bulgularını kontrol etmesine imkân tanımalıdır.

Son olarak kaynakların içinde boğulmamaya dikkat edin. Giderek artan sayıda ve çeşitlilikte kaynağa erişim bazen oldukça bunaltıcı olabilir. Mevcut (çevrimiçi) erişilebilir kaynakların tümünü kullanmanız gerekmez. Bir an gelir, elinizdeki malzemeler anlatmak istediğinizi aktarmaya yeter. Daha fazlası yeni bir şey katmaz olur. O zaman daha fazlasını aramayı bırakmanın zamanı gelmiş demektir.

Nicole, akademik yıl açılışında Hollanda'da yükseköğretimdeki bütçe kesintilerine karşı düzenlenen protestoda, simge hâline gelen keçeden kırmızı kareleri dağıtırken, Eylül 2025. Bu protesto sembolünün kökeni Kanada'dır. Fotoğraf: Joost van der Sluijs

Nicole is distributing red squares, the symbol of protest against budget cuts in higher education in the Netherlands, during the opening of the academic year, September 2025. The red square as a protest symbol originates from Canada. Photo: Joost van der Sluijs

Thirdly, share your (primary) materials with others. Good research should be verifiable or falsifiable. This is also why scientists need to share the databases with their research data. Verification or falsification is not possible, if you keep your primary sources to yourself. This requires extra effort, if those materials are not publicly accessible, such as is the case with, for example, personal or family papers. Still, a good researcher should always offer the possibility to other researchers to check their findings.

Last but not least, be careful not to get drowned in materials. The increased access to a consistently larger variety of sources can be quite overwhelming. You do not need to use all what is available (online) exhaustively. At some point the materials you have suffice to tell what you want to tell. More and more sources do no longer add anything. Then it is time to stop looking for more materials.